

זהויות, פייק־ניוז, קונספירציה: כך קרסה הפוליטיקה

יגאל עילם 26.11.2020 20:00

דונלד טראמפ הוא תוצר של הטראמפיזם, לא להפך. טראמפיזם וביביזם הם רק שמות פרטיים לאותה מכה, ששמה האמיתי הוא קריסת הפוליטיקה בת־זמננו.

סימניה החיצוניים המובהקים של קריסת הפוליטיקה הם התרוקנות תפקידן המרכזי של המפלגות בעיצוב ובארגון החיים הפוליטיים, והתבזות מוסד המנהיגות. מפלגות קיקיוניות מופיעות לרגע, בלא להטביע חותם כלשהו על החיים הפוליטיים. מפלגות ותיקות מתאדות בקלות ובמהירות שלא תשוער. ומנגד, עולים מנהיגים שמעלותיהם העיקריות הן חוסר בושה ויכולתם לספק את ההצגה הטובה בעיר.

מקור הבעיה אינו במנהיגות. רק מטעמי נוחות ועצלות תולים הכל במנהיגות, בעוד שתפקיד המנהיגות היה מוגבל מאז ומתמיד. רק בעתות משבר חמור — חוקתי או כלכלי או ביטחוני — מתאפשרת הופעה מנהיגותית מרשימה כמו זו של שארל דה־גול בצרפת של 1958, או של פרנקלין רוזוולט בארצות הברית של 1933, או של וינסטון צ'רצ'יל בבריטניה של 1940. הופעה מנהיגותית כזאת כנראה כבר אינה אפשרית בימינו, אפילו לא בעתות משבר.

הזירה הפוליטית כבר אינה משקפת את המציאות הכלכלית, החברתית והמדינית. מציאות זו נעשתה מורכבת ועמוסה למעלה מיכולת הקליטה והשליטה של מוסדות השלטון. אנו שרויים בעידן של פיתוח טכנולוגי מואץ ושל גודש אינפורמציה, שהמערכת הפוליטית הקיימת מתקשה להכיל ולנהל. בעולם החדש של הרשתות החברתיות והתקשורת הדיגיטלית דפוסי הפעולה המסורתיים של הפוליטיקה הישנה כבר אינם מתאימים. המערכת הפוליטית מאבדת שליטה ומגיבה בצורה מבוהלת וחסרת אחריות ללחציה של המציאות המשתנה. מגפת הקורונה חושפת ללא רחם את החולשות של מוסדות

השלטון ושל המערכת הפוליטית, וחולשות אלה בולטות ביתר שאת במדינות המערב המפותחות.

מדכאות ומדאיגות במיוחד הן תגובות ההכחשה וההדחקה שלהן נזקקת המנהיגות הפוליטית בהתמודדות עם המציאות העמוסה. "פייק-ניוז" הוא אמצעי ההרתעה הגס שבו מחזיקה המנהיגות כדי להדוף ביקורת עובדתית על מחדליה. פייק-ניוז הוא נשקו הטבעי של הבור נגד עומס האינפורמציה. להמצאת הפייק-ניוז אפקטיביות מדהימה, הסותרת את האמרה כי לשקר אין רגליים. אולי לשקר אין רגליים, אך כנפיים יש ויש לו.

הפייק-ניוז נתמך לא רק על ידי הבורות והעצלות השכיחות כל כך — מסייע לו גם הכרסום המתמשך באמינות העובדות ובמושג האמת עצמו, שעוללו התפישות המכונות "פוסט-מודרניות". תרומה נכבדה למלאכת הכרסום הזו העניקו האינטלקטואלים והאקדמאים שנשבו בקסם הכוזב של התפישות הפוסט-מודרניות, שהציגו את מושג האמת כעניין יחסי הניתן לפירושים שונים ואף להעדפות שונות.

ההמצאה האחרונה בתחום זה היא הפוליטיקה של זהויות. זו נשענת על ההכרה הליברלית כביכול, בצורך להתחשב בכל ישות אתנית ובכל קבוצה תרבותית, כדי למנוע דיכוי של קבוצות מיעוט. לאמיתו של דבר, זו גישה ריאקציונית, אנטי-ליברלית, המאפשרת לכל קבוצת מיעוט לקיים את הדיכוי הפנימי הנוהג בה כלפי הפרטים המרכיבים אותה (בעיקר כלפי הנשים). נעלמה מן הליברלים המזויפים האלה העובדה שנקודת המוצא של הליברליזם היא זכויותיו וחירויותיו של הפרט ולא של הקבוצה. הרי זו הוכחה נוספת לטשטוש מושגי היסוד שלו אחראיות התפישות הפוסט-מודרניות.

הפוליטיקה במקורה ובטהרתה אינה מכירה ב"זהויות" מעבר לזהות האזרחית השמורה לכל תושב במדינה, זהות המבטיחה את זכויותיו וחירויותיו של כל אזרח, ללא הבדל דת, מין וגזע. אין זה מעניינה של המדינה להתעסק בזהויות האחרות ו"להתחשב" בהן, אלא רק לאפשר את פעילותן כל עוד הן אינן פוגעות בזכויות הפרט והן מכבדות את חוקי המדינה הדמוקרטית. זה הפירוש הנכון של הליברליזם.

שותפתו הנאמנה של הפייק-ניוז היא הקונספירציה. לאורך ההיסטוריה, בשולי כל חברה נורמלית, נמצאו אנשים שהתהלכו בין הבריות כיודעי סוד וחוכמת הנסתר. הם דיברו על כוחות ומזימות שניהלו את מהלכי ההיסטוריה מאחורי הקלעים ובמחתרת. הם הביטו על שאר הבריות כעל יצורים תמימים, ההולכים בחושך ואינם מודעים כלל לכוחות האמיתיים השולטים בגורלם. הם היו אנשים שלא הניחו לאי-הידיעה לדכא אותם. הכרת הקונספירציה העניקה להם כביכול מפתח להבנת הכאוס השולט

בעולם, שאינו אלא פועל יוצא מפעילותם החשאית של ארגונים זדוניים.

המצאת הקונספירציה היא במקרה הטוב תגובה פתטית למבוכה ולא־הידיעה. במקרה הרע היא מכשיר ניצול המופעל על המונים נבערים ומפוחדים, ובמקרה הגרוע מזה היא כלי נשק מסוכן שבו משתמשים במאבקים פוליטיים. הוא מסוכן במיוחד כאשר הוא משמש את השלטון, שהרי מאחורי כל קונספירציה מסתתר אויב מסוכן: שד מושך בחוטים, שאין עצה ואין תחבולה אלא בסילוקו מן העולם. כך או כך, האמונה בקונספירציה, בייחוד זו המדברת על ה"דיפ-סטייט" שמתחת למבנה הפוליטי הנראה לעין, חותרת בעצם תחת כל העיסוק הפוליטי ומציגה אותו כמשחק מכור ובלתי אמין מיסודו. כאשר הנרטיב הקונספירטיבי משתלט על השיח הפוליטי, הרי זה עוד אחד מסימניה המובהקים של קריסת הפוליטיקה.

סימן נוסף לקריסה הוא השימוש השחוק והנלוז שעושים בעיקרון הדמוקרטי. מצמצמים את משמעות העיקרון לתפישה המדברת על "רצון העם". אבל העיקרון הדמוקרטי אינו מייצג איזו ישות קולקטיבית מדומיינת המכונה "העם", כי אם מערכת של כללים ופרוצדורות שנועדו להבטיח את קיום זכויותיהם וחירויותיהם של האזרחים, ברמת הפרט, ואת השתתפותם בבחירת השלטון ובעיצוב החיים הפוליטיים. כללים אלה אינם ניתנים להפרה או לביטול, גם אם הרוב רוצה בכך (היטלר עלה לשלטון בגרמניה מתוקף בחירת הרוב, אף שהצהיר בגלוי על רצונו לבטל את הדמוקרטיה). העיקרון הדמוקרטי כלל אינו תלוי ב"רצון העם". הוא נגזר ישירות מתפישת כבוד האדם, חירותו וזכויותיו, באשר הוא אדם.

הסימן האולטימטיבי לקריסה הגדולה הוא הצטמצמותה של הפוליטיקה לתנועות מחאה. אין היום מפלגות בישראל. גם הליכוד היום אינה יותר מאשר תנועת מחאה. מרכיב של מחאה איפיון אותה מתמיד, כבר מהתנועה הרוויזיוניסטית. המחאה הפוליטית, במהותה, היא קובלנה על הבטחה שלא מולאה, או על קיפוח ואפליה. הרוויזיוניזם הז'בוטינסקי יצא מן הטענה שבריטניה הפירה את התחייבותה בהצהרת בלפור והאשים את ההנהגה הציונית, בראשות חיים ויצמן ותנועת העבודה, בכך שהיתה מוכנה להמשיך את שיתוף הפעולה עם הבריטים גם תחת ההגבלות שנכפו על פעולת הציונות. כיום רק אולי מרצ עדיין משמרת סממנים שאיפיינו מפלגות בעבר. המפלגות החרדיות אינן מפלגות פוליטיות, ומעולם גם לא היו. אלה הן מסגרות ארגוניות המאפשרות לציבור החרדי לתמרן ולהפיק תועלת מן המשחק הפוליטי, שערכיו וכלליו כלל אינם נחשבים בעיניו והוא אינו מכבד אותם.

עצם העובדה שהמערכת הפוליטית העכשווית כבר אינה רב־מפלגתית אלא דו־גושית — ימין ושמאל — מעידה בראש ובראשונה על דעיכתו של המערך המפלגתי. גם הניסיון המקומי לגוון את התמונה באמצעות הוספת השלט "מפלגת מרכז", שבו מחזיק יאיר לפיד, אינו מציג תמונה אמיתית. "המרכז", משום מה, מזווג את עצמו לשמאל ומנופף בשלט "מפלגת שמאל-מרכז". מהו "שמאל" או מהו "ימין" אנו יודעים פחות או יותר. השמאל מייצג ערכים אוניברסליים. הימין מייצג ערכים פרטיקולריים. בזה מתמצה ההבדל הבסיסי וההומוי בין שני הגושים. אך מה מייצג המרכז? כנראה לא יותר מאשר שמאל מבויש וחששני.

הדיבור על התפרקות השמאל והתאיידותו לוקה באי־הבנת המשמעות של התופעה הפוליטית הקרויה "שמאל", כמו גם של משמעות התופעה הקרויה "ימין". שמאל וימין הן תפישות יסוד ערכיות המשפיעות על עמדותינו החברתיות והפוליטיות; אבל יש לשים לב לזעזוע ולערעור הכבד שעוברת הפוליטיקה המסורתית, ערעור שבלעדיו לא ניתן להסביר את עלייתם ואת אחיזתם האיתנה בשלטון של אישים מפוקפקים כמו בנימין נתניהו וטראמפ. הפוליטיקה המסורתית, על כליה ושיטותיה, תיאלץ להצטייד בכלי משחק ובכללי משחק חדשים, מותאמים למציאות הטכנולוגית והתקשורתית החדשה, כדי להמשיך בתפקידה הטבעי, שהוא להפיק מערכת שלטונית ולפקח עליה.

הכותב הוא היסטוריון, חוקר תולדות הציונות ומדינת ישראל